

STAZICA DUHOVNA FRA JEROLIMA LIPOVČIĆA U KONTEKSTU MOLITVENIČKE KNJIŽEVNOSTI 18. STOLJEĆA¹

Anela MATELJAK, Zagreb

Nakon oslobođenja Slavonije od Turaka 1699. godine, još je dugo trebalo raditi na poboljšavanju uvjeta života njezinih stanovnika. S obzirom na svoju pastoralnu službu, slavonskom su puku nastojali pomoći pripadnici franjevačkoga reda. Kao obrazovani ljudi franjevci su, uz ostalo, nastojali podučiti neuki slavonski puk, pri čemu su nastala brojna djela vjerskoga karaktera. Krugu franjevačkih kulturnih radnika, koji su dali doprinos nabožnoj književnosti 18. stoljeća, pripada i Požežanin Jerolim Lipovčić. S obzirom na to, ali i na činjenicu da je Lipovčić dosad dobio slabu znanstvenoistraživačku pozornost, koja je svedena ponajviše na biografski i bibliografski opis njegova opusa, u ovom radu predstaviti ćemo njegov molitvenik naslovljen Stazica duhovna (1767.). Taj ćemo molitvenik pritom tipološki odrediti, upoznati s njegovom strukturom, sadržajem, a potom ćemo ga promatrati u odnosu na njegova autora, čitatelje te ćemo tražiti povezanosti s molitvenicima drugih autora.

KLJUČNE RIJEČI: Jerolim Lipovčić, Stazica duhovna, redovnici 18. stoljeća, molitvenici 18. stoljeća, molitvenička književnost.

Uvod

Nakon oslobođenja Slavonije od Turaka mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, stanovništvo Slavonije i dalje trpi posljedice višestoljetne turske prisutnosti kada se suočava s gospodarskom zaostalošću, nepismenošću, neznanjem, gladi, koja je pogoršavala zdravstveno stanje, što je s vremenom dovodilo do epidemija. U nastojanju da se društvena situacija promijeni na bolje nastajala su djela kojima se zahvaćalo, primjerice, u gospodarsku problematiku te istodobno stvarala ili podizala obrazovna razina stanovništva. Franjevac Josip Pavišević tako je preveo s njemačkoga knjigu o sadnji i njezi dudova

¹ Rad je nastao na osnovi izlaganja na znanstvenom skupu »Mate Zoričić i prosvjetiteljstvo u redovničkim zajednicama tijekom 18. stoljeća«. Riječ je o 12. znanstvenom skupu »Tihi pregoaci«, koji se u organizaciji Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu održao u Skradinu od 19. do 21. svibnja 2011. Referat s toga skupa predan je za objavu u zborniku sa skupa.

(Osijek, 1765.), Adam Tadija Blagojević preveo je priručnik o uzgoju ovaca, odnosno *Izkušani nauk, kako se ovce kroz dobro upravljenje k najboljem stanju dovesti i u takovom uzdržati mogu* (Požun, 1774.), a priručnik takve namjene, pod naslovom *Prava i pomnjivo ispisana ovčarnica* (Osijek, 1776.), dao je i Matija Antun Reljković, poznat ponajviše po svom *Satiru*. Reljkovićev sin Josip Stjepan nastavio je prosvjetiteljsku tradiciju pa je napisao *Kućnik* (Osijek, 1796.), u kojem se daju savjeti o seljačkim poslovima tijekom godine.² Didaktičnu su svrhu imala i djela sa svjetovnim temama (proza, poezija, drama), ali i djela vjerskoga karaktera (propovijedi, molitvenici, katekizmi, lekcionari), koja su pisali pripadnici franjevačkoga, isusovačkoga reda itd. U prvoj polovini 18. stoljeća književni je rad imao vjerski, nabožni karakter, dok je u drugoj polovini 18. stoljeća došlo do jačega prodora svjetovnih tema i žanrovskoga bogaćenja (svjetovna lirika, epika).³ Korpusu svjetovnih djela toga doba pripada, primjerice, već spomenuti *Satir*, zatim djela u kojima se obrađuje ratna tematika usred suvremenih zbivanja, primjerice sedmogodišnjega rata između Austrije i Pruske (1756.–1763.). Tako je spomenuti franjevac Josip Pavišević izdao *Kratkopolis poglavitijski događaja sadašnje vojske* (Pešta, 1762.), zatim djelo u kojem se opisuje odlazak u rat, bitka te povratak kući, na što se upućuje u njegovu naslovu *Polazanje na vojsku prusku – bavorsku svitlih krajina Slavonije, Srma i Potisja god. 1778. i povraćanje istih godine 1779* (Osijek, 1779.).⁴ No u djelima u kojima se obrađuje svjetovna tematika, kao što je slučaj s povijesnim epovima, naglašeni su kršćanski motivi.⁵ To treba razumjeti u kontekstu odjeka katoličke obnove, društvenih prilika u Slavoniji, književne publike koja je trebala nabožno štivo, dok je imala malo potrebe za tekstovima čija su sastavnica razvijenije estetske odrednice. Tako su nastala i djela pučke književnosti u kojima je naglašena komunikativnost, budući da su pisana za široke slojeve stanovništva, djela koja nisu zahtijevala veći literarni angažman njihovih autora jer je njihova glavna namjena bila spoznajna ili odgojna.⁶

Književna produkcija Slavonije, bilo vjerska bilo svjetovna, veže se uz pojedine njezine geografske lokalitete.⁷ Tako je i Požega bila važno prosvjetno središte. U Pravilu franjevačkoga reda ne postoje obrazovne i prosvjetne uredbe, ali su takav rad franjevac zahtijevala prilike, potrebe kraja u kojem su djelovali odnosno pastoralno je djelovanje u službi puka nametalo franjevcima zadatak otvaranja pučkih škola, opismenjavanja puka.⁸ Tako su fra-

² Tomo MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (odabrana poglavlja) – *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka*, Vinkovci, 1994., str. 102–103.

³ Isto, str. 112; Davor DUKIĆ, »Hrvatska književnost. Neke temeljne značajke«, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)* (ur. Ivan GOLUB), III, Zagreb, 2003., str. 492.

⁴ Krešimir GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb, 1969., str. 217–218. Vidi također: Josip ŠKAVIĆ, »Književnost u Slavoniji u XVIII. stoljeću«, *Republika*, god. X, knj. 1, br. 2–3, 1954., str. 247–253.

⁵ D. DUKIĆ, »Hrvatska književnost. Neke temeljne značajke«, str. 488.

⁶ Zlata ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski. Molitvenici u hrvatskoj književnosti od 16. do kraja 18. stoljeća (s posebnim osvrtom na Antuna Kanižlića)*, Split, 2003., str. 418. Dalje donosimo skraćeni naslov *Studenac nebeski*. Na tu se knjigu oslanjamo, osobito u metodologiji, pri istraživanju Lipovićeve molitvenika. Na konstruktivnim sugestijama pri pisanju rada ovom prilikom srdačno zahvaljujemo prof. dr. sc. Zlati Šundalić.

⁷ Jože POGAČNIK, *Jugoslavističke teme*, Privlaka, 1990., str. 194.

⁸ Franjo Emanuel HOŠKO – Mijo KORADE, »Školstvo i crkveni redovi«, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)* (ur. Ivan GOLUB), III, Zagreb, 2003., str. 188; Vicko KAPITANOVIĆ, »Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje«,

njevci tijekom vladavine Turaka u Slavoniji i nakon oslobođenja Slavonije vodili gramatičke škole koje su trajale tri, a potom četiri godine,⁹ pa se već krajem 1580. godine spominju prve gramatičke škole u Velikoj i Našicama.¹⁰ Tijekom prve godine u franjevačkim gramatičkim školama učenici su se usavršavali u čitanju, a budući da su koristili tablice ili pločice za učenje alfabeta, zvali su se tabulistima.¹¹ Osim toga učenici su iz časoslova čitali psalme i životopise svetaca.¹² Polaznici drugoga razreda nazvani su donatistima zato što su učili gramatike Portugalca Emanuela Alvaresa i Aelisusa Donata.¹³ U trećem su razredu učenici čitali Ciceronova djela, prilikom čega su koristili latinske rječnike, odnosno stjecali obilato znanje iz latinskoga jezika. Učenici su također dobivali poduku iz vjeronauka, latinice, bosančice i nešto manje iz matematike.¹⁴ Samostan u Velikoj bio je središte franjevačkoga prosvjetnoga rada, a od početka 17. stoljeća imao je sjemenište i gimnaziju za franjevački kler, ali i za svjetovnjake te studij i novicijati koji su polazili redovnici.¹⁵ Godine 1640. uz kapelicu na Vučjaku fra Marin Ibrišimović osnovao je javnu školu.¹⁶ Nakon toga, krajem 1698. godine u Požegu su došli pripadnici isusovačkoga reda, poznati po svome školskom, odnosno odgojnom djelovanju. Isusovci su u Požegi u studenome 1698. obavili pripreme za otvaranje škole, nakon čega su u prosincu iste godine osnovali pripremački razred. Sljedeće, 1699. godine osnovali su prvi gramatički razred, koji je polazilo više od trideset učenika.¹⁷ Tako je Požega dobila javnu gimnaziju, inače prvu u Slavoniji, u kojoj se podučavalo crkvenoj kulturi i filozofiji.¹⁸ U toj se gimnaziji 1726. osniva humaniora, 1727. gimnazija dobiva četvrti (*poetae*), a sljedeće godine peti razred (*rhetores*).¹⁹ Time je rastao i broj učenika pa je sredinom 18. stoljeća gimnazija imala više od stotinu učenika, a 1756. čak 159 polaznika.²⁰ Za potrebe učenika 1735. u školi je osnovana knjižnica s čitaonicom, koja je prilikom ukidanja isusovačkoga reda imala 1141 naslov,²¹ primjerice, Farlatijevo djelo *Illyricum sacrum*, Jordanovo *De originibus Sclavicus*, Tertulijanova djela itd.²² Profesori koji su djelovali u Požegi davali su djeci privatnu poduku iz latinskoga jezika kako bi se ona mogla upisati u gimnaziju, zatim su i djecu i odrasle podučavali katekizmu, pismu pa su im u tu svrhu, primjerice, dijelili male »abekavice« ili listiće iz kojih su mogli naučiti slova, glavne molitve, katekizme i dr.²³ Radi

u: *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva* (pr. M. PRANJIC – N. KUJUNDŽIĆ – I. BIONDIĆ), Zagreb, 1994., str. 50.

⁹ Franjo Emanuel HOŠKO – Mijo KORADE, »Školstvo i crkveni redovi«, str. 188–189.

¹⁰ Isto, str. 188.

¹¹ Isto, str. 188.

¹² Isto, str. 188.

¹³ Isto, str. 188.

¹⁴ Isto, str. 188.

¹⁵ Helena SABLJIĆ TOMIĆ – Goran REM, *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Zagreb, 2003., str. 123.

¹⁶ Isto, str. 123.

¹⁷ O tome vidi: Filip POTREBICA, »Tri stoljeća Požeške gimnazije«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 37, br. 1, 2005., str. 112. Podatak da su isusovci u Požegu došli u listopadu 1698. nalazimo u: Mijo KORADE – Mira ALEKSIĆ – Jerko MATOŠ, *Isusovci i hrvatska kultura*, Zagreb, 1993., str. 147.

¹⁸ H. SABLJIĆ TOMIĆ – G. REM, *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, str. 123.

¹⁹ F. POTREBICA, »Tri stoljeća Požeške gimnazije«, str. 112.

²⁰ M. KORADE – M. ALEKSIĆ – J. MATOŠ, *Isusovci i hrvatska kultura*, str. 147.

²¹ F. POTREBICA, »Tri stoljeća Požeške gimnazije«, str. 113.

²² Josip BUTURAC, *Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice 1227–1977.*, Zagreb, 1977., str. 125.

²³ Franjo Emanuel HOŠKO – Mijo KORADE, »Školstvo i crkveni redovi«, str. 196.

bržega širenja pismenosti, isusovac Josip Milunović po poljima je skupljao mladež kako bi ih opismenio, 1756. uveo je »analfabetske tečajeve«, koji su vrlo brzo polučili uspjeh, jer šest mjeseci nakon takve poduke »nije bilo sela oko Požege u kome ne bi mnogi umjeli čitati«. ²⁴ U sklopu tih tečajeva, koje su prema Milunovićevoj procjeni vodili sposobniji mladići i djevojke, osim čitanja podučavalo se vjerskim istinama, molila se krunica, zatim djela ufanja, ljubavi, vjere. ²⁵ Osim toga, kolegij je oko 1760. dao o svom trošku tiskati tisuću abecevica, a nedugo nakon toga, zbog veće potražnje, dvije tisuće takvih početnica. ²⁶ Uopće su isusovci osobitu pozornost posvećivali katehizaciji, odnosno podučavanju puka kršćanskom nauku, pri čemu su se isticali, primjerice, Antun Kanižlić, Josip Radenić, Matija Šimatić, Emerik Mihalj, Juraj Mulih. ²⁷ Osim toga, gimnazija je kao važno prosvjetno središte imala veliku ulogu u tome što je 1745. Požega postala središte obnovljene Požeške županije, a onda 1765. proglašena slobodnim kraljevskim gradom. ²⁸ Nakon ukidanja isusovačkoga reda gimnaziju su preuzeli pavlini, a nakon što je ukinut i njihov red 1786., oni su kao sekularni članovi, profesori predavali u gimnaziji do 1834., kada je car Franjo vodstvo škole prepustio franjevcima. ²⁹ Prosvjetiteljski rad dobio je veće institucionalne dimenzije 1761., kada je Požega za rektorovanja Andrije Szalaya dobila visoko javno učilište, tj. akademiju za studij filozofije i moralne teologije zvanu »Academia Posegana«. ³⁰ Prve dvije godine u akademiji se dobivala poduka iz filozofije, a druge dvije godine poduka iz moralne teologije. Tijekom prve godine studija filozofije podučavala se logika i metafizika, a na drugoj godini opća i posebna fizika, dok se moralna teologija podučavala tijekom dvije godine. ³¹ Time je požeška akademija u to doba, uz zagrebačku akademiju, bila jedina viša isusovačka škola u kontinentalnom dijelu Hrvatske. ³² Ukidanjem isusovačkoga reda nije se uspio organizirati daljni rad akademije pa ju je 1776. ukinula Marija Terezija. ³³

Među brojnim kulturnoprosvjetnim radnicima požeškoga kraja koji su dali doprinos poboljšavanju prilika u svom zavičaju, mjesto ima i franjevac Jerolim Lipovčić. S obzirom na to, ali i na činjenicu da je on još i danas mnogima nepoznat, odlučili smo mu posvetiti pozornost, upoznati s jednim segmentom njegova opusa, s dosad neistraženim molitvenikom *Stazica duhovna* (1767.). Pritom ćemo iznijeti strukturu molitvenika, sadržaj njegovih molitvenih tekstova, a potom ćemo molitvenik promatrati u odnosu na njegova autora, recipijente te tražiti povezanosti s molitvenicima drugih autora, pripadnika franjevačkoga i isusovačkoga reda.

²⁴ Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, II, Zagreb, 1987., str. 651–652; M. KORADE – M. ALEKSIĆ – J. MATOŠ, *Isusovci i hrvatska kultura*, str. 148.

²⁵ M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, str. 652.

²⁶ M. KORADE – M. ALEKSIĆ – J. MATOŠ, *Isusovci i hrvatska kultura*, str. 148.

²⁷ M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, str. 631–632. Juraj Mulih rodio se 1694., a umro je 1754. Te smo podatke naveli za Muliha, ali ne i za druge gore spomenute autore, zato što ćemo ga dalje u radu spominjati u odnosu na Lipovčića.

²⁸ F. POTREBICA, »Tri stoljeća Požeške gimnazije«, str. 123.

²⁹ V. KAPITANOVIĆ, »Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje«, str. 54; F. POTREBICA, »Tri stoljeća Požeške gimnazije«, str. 115.

³⁰ F. POTREBICA, »Tri stoljeća Požeške gimnazije«, str. 114.

³¹ *Isto*, str. 114.

³² *Isto*, str. 115.

³³ *Isto*, str. 114.

O životu Jerolima Lipovčića

Roditelji Jerolima Lipovčića, odnosno Lipovčevića, kao verzijom prezimena kojom se Jerolim također služio,³⁴ podrijetlom su iz Bosne: otac mu je rodom iz Visokoga, a majka mu je rođena u Požegi, kamo ju je iz Bosne u utrobi donijela njezina majka.³⁵ U Požegi se rodio i Lipovčić. Literatura nudi različite podatke o tome kada se to dogodilo. Dok se negdje navodi da se Lipovčić rodio 1717. godine,³⁶ na drugome mjestu, primjerice u *Hrvatskome franjevačkom biografskom leksikonu* nalazi se podatak da se Lipovčić rodio 28. listopada 1716.³⁷ Literatura je, međutim, suglasna oko mjesta njegova rođenja i smrti – to je Požega. Kao što je slučaj s godinom rođenja, tako postoje različiti podatci o godini Lipovčićeve smrti: prema Forku³⁸ Lipovčić je umro 1779., dok Ljubić i Matić uzimaju 1769. za godinu Lipovčićeve smrti.³⁹ Za razliku od toga neki donose da je Lipovčić umro 1766., pri čemu se ne slažu oko datuma smrti pa spominju da je to bilo 30. lipnja ili pak 30. studenoga te godine.⁴⁰ Lipovčić je u Velikoj 8. listopada 1731. postao članom franjevačke provincije Bosne Srebrene, kada mu je za novicijata učitelj bio Josip Cerničanin.⁴¹ Godine 1733. počeo je, prema želji nadbiskupa Gabrijela Patačića, studirati filozofiju u novoosnovanoj filozofsko-teološkoj školi u Kaloči, gdje mu je profesor bio Emerik iz Budima,⁴² koji je na to mjesto došao nakon što je kaločki nadbiskup Patačić tražio od provincijala Antuna Markovića da postavi dva redovnika: jednoga za predavača dogmatske teologije, a drugoga

³⁴ Franjo Emanuel HOŠKO »Učenje o 'najposliđnjem pomazanju' u predlošcima katehetskih propovijedi Jerolima Lipovčića«, *Kateheza: časopis za katehezu i pastoral*, god. V, br. 3, 1983., str. 50 (bilješka 2).

³⁵ Milivoj ŠREPEL, *Grada za povjest književnosti hrvatske*, knjiga 2, Zagreb, 1899., str. 123. Tu je Šrepel objavio spis Josipa Jakošića »Scriptores Interamniae vel Pannoniae Sauiae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti (cum continuatione a. 1830)«, u kojem se, među ostalim, nalaze podatci o Lipovčiću.

³⁶ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Bibliografija hrvatska. Dio prvi – Tiskane knjige*, Zagreb, 1860., str. 85; Šime LJUBIĆ, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, II, Rijeka, 1869., str. 493; Branko VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1913., str. 342; Slavko JEŽIĆ, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941.*, Zagreb, 1944., str. 175; T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, str. 154; Josip FORKO, *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću. Pretiskano iz škol. izvješća (1883/4) osječke kr. vel. realke*, Osijek, 1884., str. 7; Paškal CVEKAN, *Požeški franjevci i njihovo djelovanje. Povijesno-kulturni prikaz sedamsto godišnjeg dolaska i djelovanja Franjevaca u Slavonskoj Požegi*, Slavonska Požega, 1983., str. 158; J. BUTURAC, *Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice 1227–1977.*, str. 121.

³⁷ *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010., str. 337.

³⁸ Forko ne spominje izvor na kojem temelji taj podatak. J. FORKO, *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću.*, str. 7.

³⁹ Š. LJUBIĆ, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, str. 493; T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, str. 154.

⁴⁰ F. E. Hoško donosi da je Lipovčić umro 30. lipnja 1766. Da je Lipovčić umro 30. studenoga 1766. nalazimo u: H. SABLIĆ TOMIĆ – G. REM, *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, str. 528; P. CVEKAN, *Požeški franjevci i njihovo djelovanje. Povijesno-kulturni prikaz sedamsto godišnjeg dolaska i djelovanja Franjevaca u Slavonskoj Požegi*, str. 158. Neki navode da je umro 1766., pri čemu ne donose datum, npr. J. BUTURAC, *Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice 1227–1977.*, str. 121. Priklanjamo se mišljenju F. E. Hoška, koji je sastavio natuknicu o Lipovčiću u *Hrvatskom franjevačkom biografskom leksikonu*, pri čemu se oslanjao na izvorno gradivo pa je uputio na to da se podatci o Lipovčićevu životu i radu nalaze u arhivu franjevačkoga samostana u Požegi (»Protocollum conventus Possegiensis S. Spiritus«), *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, str. 337–338.

⁴¹ Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., str. 161.

⁴² *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, str. 337; F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 161.

za predavača filozofije.⁴³ Od 1734. do 1736. Lipovčić je u Budimu studirao filozofiju kod Bartola Jurkovića, a nakon toga je od 1736. do 1740., također u Budimu, na Generalnom učilištu studirao teologiju kod Stjepana Vilova, Antuna Pavlovića, Petra Lipovca te Josipa Jankovića.⁴⁴ Tijekom studija Lipovčić se istaknuo pa su ga Vilov i Lipovac odabrali da u javnim raspravama brani njihove teološke teze.⁴⁵ Po završetku studija teologije i filozofije Lipovčić je radio kao profesor. Nakon što je, kako se pretpostavlja, u Osijeku 14. svibnja 1740. položio ispit za profesora filozofije, do 1743. predavao je filozofiju na Visokoj filozofskoj školi u Baji.⁴⁶ Nakon toga je od 1745. do 1755. bio profesor teoloških predmeta na Visokoj bogoslovnoj školi u Budimu, gdje je postigao naslov profesora emeritusa.⁴⁷ Tu je, primjerice, uz Antuna Papušlića i Emerika Pavića⁴⁸ bio profesor Josipu Paviševiću,⁴⁹ dok je uz Luku Čilića i Josipa Jankovića predavao Andriji Stojčeviću,⁵⁰ a također je bio profesor Benediktu Zebiću, koji je 1751. branio Lipovčićeve dogmatske teze.⁵¹ Uz Ivana Lukića, Emerika Pavića i Luku Matoševića radio je Lipovčić kao profesor moralnoga bogoslovlja, ne samo u budimskom već i u drugim samostanima Bosne Srebrene na području Ugarske.⁵² Tijekom svoga rada na Visokoj teološkoj školi u Budimu održao je sedam do danas poznatih javnih rasprava,⁵³ a tijekom profesorskoga rada objavio je sljedeće javne teološke rasprave: *Conclusiones theologicae ex Quarto Sententiarum libro* (Budim, 1747.), *Amarum dulce seu uberrimarum gratiarum dulcissimi fontes... ex Quarto Sententiarum libro* (Budim, 1748.) te *Ordo confesus seu conculisiones Theologicae... de peccatis, virtutibus moralibus et legibus* (Budim, 1753.).⁵⁴ Posljednju javnu raspravu održao je 6. rujna 1755., kada su teze branili Emanuel Goldschinner, Đuro Gajtančić te Anđeo Kinnoter.⁵⁵ Od 1754. do 1757. Lipovčić je u upravi Bosne Srebrene radio kao definitor provincijala Antuna Bačića, a zatim od 1764. do 1766. u upravi novoosnovane Provincije sv. Ivana Kapistrana kao definitor provincijala Josipa Blagoja.⁵⁶ Nakon smrti Josipa Blagoja, Lipovčić je izabran na dužnost provincijskoga vikara.⁵⁷

⁴³ M. ŠREPEL, *Grada za povjest književnosti hrvatske*, str. 123. Vidi bilješku 35 u našem radu.

⁴⁴ *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, str. 337; F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 161.

⁴⁵ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 161.

⁴⁶ *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, str. 337; F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 161.

⁴⁷ *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, str. 337; F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 160.

⁴⁸ On se rodio 1716., a umro je 1780. Te smo podatke naveli za Pavića, ali ne i za druge gore spomenute autore, zato što ćemo ga dalje u radu spominjati u odnosu na Lipovčića.

⁴⁹ Franjo Emanuel HOŠKO, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, Zagreb, 2003., str. 15; F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 263.

⁵⁰ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 266–267.

⁵¹ *Isto*, str. 341.

⁵² *Isto*, str. 232.

⁵³ *Isto*, str. 161.

⁵⁴ *Isto*, str. 161; F. E. HOŠKO, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, str. 72 (bilješka 35); ISTI, »Učenje o 'najposljednjem pomazanju' u predlošcima katehetskih propovijedi Jerolima Lipovčića«, str. 54.

⁵⁵ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 161.

⁵⁶ *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, str. 337; F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 162; F. E. HOŠKO »Učenje o 'najposljednjem pomazanju' u predlošcima katehetskih propovijedi Jerolima Lipovčića«, str. 50 (bilješka 2).

⁵⁷ F. E. HOŠKO »Učenje o 'najposljednjem pomazanju' u predlošcima katehetskih propovijedi Jerolima Lipovčića«, str. 50 (bilješka 2).

Postoje različiti podatci o tome od kada je Lipovčić obnašao dužnost vikara. Franjo Emanuel Hoško, ovisno o tome poziva li se na kroniku franjevačkoga samostana u Brodu na Savi, na kroniku požeškoga ili onu budimskoga samostana, spominje dva različita datuma: 23. te 27. siječnja 1766.,⁵⁸ dok na drugome mjestu, kada se prezentiraju podatci iz ljetopisa samostana sv. Križa u Osijeku, nalazimo da je Lipovčić za vikara izabran 20. siječnja 1766.⁵⁹ Moguće je da je Lipovčić za vikara izabran prije 27. siječnja, jer se u literaturi kao potvrda savjesnoga shvaćanja dužnosti na koju je imenovan donosi da je on 27. siječnja uputio iz Požege okružnicu svim članovima Provincije, da je 29. siječnja postavio Josipa Srimčevića za korizmenoga propovjednika, a dan nakon toga da je u pismu kritizirao Nikolu Starčevića jer nije postupao s novcem u skladu s franjevačkim odredbama.⁶⁰ Osim što obavještava da je za Lipovčić za vikara izabran 20. siječnja 1766., zapis u osječkom ljetopisu govori da je riječ o čovjeku »koji se odlikuje mudrošću, znanjem i redovništvom«.⁶¹

Kao provincijski vikar Lipovčić je sudjelovao, odnosno presjedao javim raspravama, primjerice onoj, kako se pretpostavlja, održanoj u Osijeku 8. lipnja 1766., kada su teze branili Mijo Pitinčević, Petar Velikanović i Kristofor Kellerer.⁶² Budući da su natječaje za polaganje ispita za profesore filozofije i teologije mogli proglasiti samo provincijali ili njihovi zamjenici te vizitatori za generalne vizitacije, i Lipovčić je kao vikar sazivao i predsjedao ispitima za profesore filozofije i teologije, primjerice filozofskom natječaju 10. listopada 1766., kada je ispit za profesora filozofije položio, među ostalima, Mijo Pitinčević.⁶³ Nakon Lipovčićeve smrti njegova su braća napisala da je bio »znamenit po znanju i po redovničkom životu«.⁶⁴

⁵⁸ Podatci o tome da je za provincijskoga vikara izabran 23. te 27. siječnja 1766. nalaze se u knjigama i člancima čiji je autor Franjo Emanuel HOŠKO, tj. u knjigama *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 162, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, str. 72, zatim u članku »Učenje o 'najposljednjem pomazanju' u predlošcima katehetskih propovijedi Jerolima Lipovčića«, str. 50 (bilješka 2) te u onom naslova »Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu«, *Nova et vetera. Revija za filozofsko-teološke i srodne discipline*, god. XXVIII, sv. I–II, 1978., str. 153. Različite podatke Hoško je donosio u skladu s različitim izvorima u kojima je na podatak nailazio. Da je Lipovčić za vikara izabran 23. siječnja 1766. Hoško je iznio na osnovi »Kronike franjevačkoga samostana u Brodu na Savi«, dok se pri iznošenju 27. siječnja 1766. kao datuma kada je Lipovčić stupio na dužnost vikara pozvao na »Protocollum conventus Possegiensis S. Spiritus« i na »Protocollum conventus Budaë«.

⁵⁹ Da je Lipovčić za vikara izabran 20. siječnja 1766. nalazimo u knjizi *Osječki ljetopisi 1686.–1945.* (prir. Stjepan SRŠAN), Osijek, 1993., str. 54. Točan naziv ljetopisa, koji, prema toj knjizi, donosi da je to bilo 20. siječnja je: »Diarium sive prothocollum venerabilis conventus sanctae Crucis Inventae Essekini intra muros ab anno 1686. usque ad annum 1890.«, odnosno »Ljetopis časnog samostana Našašća sv. Križa u nutarnjem Osijeku od 1686. do 1890. godine«.

⁶⁰ F. E. HOŠKO, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, str. 75 (bilješka 45).

⁶¹ Stjepan SRŠAN, *Osječki ljetopisi 1686.–1945.*, str. 54. Tekst na latinskome glasi: »Electus est in vicarium provincialem Hieronymus Lipovcsich, vir prudentia, doctrina atque religiositate excellens.« Vidi također: Josip BÖSENDORFER, »Diarium sive prothocollum venerabilis conventus s. Crucis Inventae Essekini intra muros ab anno 1686. usque ad annum 1851.«, *Starine*, knj. XXXV, 1916., str. 39.

⁶² F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 270.

⁶³ *Isto*, str. 282, vidi također bilješku 256.

⁶⁴ Pri donošenju toga citata Hoško kao njegov izvor spominje ljetopisca osječkoga samostana te »Necrologium conventus Vukovar«, vidi: *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, str. 337; F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 162.

Kad je o djelima riječ, u vezi s Lipovčićem spominje se ono naslovljeno *Dušu čuvajuće pohođenje*, odnosno *Andeoska krunica*, kako se ono također naziva, a koje je izišlo u Budimu 1750.⁶⁵ Forko je pobliže odredio djelo kad piše da je to »prevod iz mađarskoga jezika raznih molitava, propovjedi i tumačenja, što jih je držao u svojoj biskupskoj crkvi Martin Biro de Padany, biskup vesprimski.«⁶⁶ Tomo Matić drži da je Lipovčić preveo to djelo »po želji vesprimskoga biskupa Martina Bira«,⁶⁷ a da je vesprimski biskup autor djela, a Lipovčić prevoditelj djela na hrvatski jezik misli István Nyomárkay.⁶⁸ Za razliku od tih autora, Franjo Emanuel Hoško kaže da podatci u naslovu knjige upućuju na vesprimskoga biskupa kao na autora, a na Lipovčića kao na prevoditelja, ali da »stranice koje slijede nesposredno poslije naslova zamrsuju pitanje autorstva knjige, jer cenzori hrvatskog izdanja ništa ne govore o biskupu Birou kao autoru djela« te na osnovi navoda iz samoga djela zaključuje da je Lipovčić »stvarni autor«, a da je vjerojatno »biskup Biró podnio troškove tiskanja knjige.«⁶⁹ Nekoliko godina nakon izlaska toga djela, 1755., također u Budimu, tiskano je Lipovčićevo djelo *Stazica duhovna*. To je djelo, kako donosi Kukuljević, izišlo 1765. bez naznake »mista štampe«.⁷⁰ Literatura u vezi s tim djelom također bilježi da je ono izišlo u Osijeku 1767.⁷¹ zaslugom Emerika Pavića.⁷² Neki autori misle da je Lipovčić autor knjige *Stazica nebeska*, vjerojatno je to također naziv za *Stazicu duhovnu*. To pretpostavlja i Šime Ljubić kada nabraja Lipovčićeva djela pa nakon spomena molitvene knjige, odnosno »Stazice nebeske«, donosi da je to valjda »Stazica duhovna života vikovičnjega.«⁷³ Godine 1769., također u Budimu, objavljen je Lipovčićev priručnik *Treći sad iliti iztomačenje Trećega reda*, koji su koristili franjevci trećoredci u Slavoniji i Podunavlju.⁷⁴ Lipovčić se, kako je rečeno, služio još prezimenom Lipovčević, pa je ta varijanta prezimena zastupljena u djelu *Treći sad*.⁷⁵ To je djelo za tisak priredio Emerik Pavić, koji ga je ubrajao i među svoje knjige.⁷⁶ Djelima na hrvatskom jeziku pripada i knjiga *Način falu uzdati Prisve-*

⁶⁵ J. FORKO, *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću.*, str. 7. Josip Bösendorfer također kad govori o Lipovčiću spominje djelo »Angeoska krunica« te ga pobliže određuje donoseći da je to »sbornik molitava i propovjedi vesprimskog biskupa Padanyi. To je prevod s mađarskog.«, vidi: Josip BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910., str. 419.

⁶⁶ J. FORKO, *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću.*, str. 7.

⁶⁷ T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, str. 45–46.

⁶⁸ O tome vidi: Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 260 (bilješka 2); Istvan NYOMARKAY, »Prilog proučavanju mađarsko-hrvatskih literarnih veza«, *Suvremena lingvistika*, vol. 43–44, br. 1–2, 1997., str. 367–370.

⁶⁹ F. E. HOŠKO, »Učenje o 'najposljednjem pomazanju' u predlošcima katehetskih propovjedi Jerolima Lipovčića«, str. 50–51.

⁷⁰ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Bibliografija hrvatska. Dio prvi – Tiskane knjige*, str. 153.

⁷¹ Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2001., str. 59. Josip Jakosić spominje dva izdanja ovoga djela. Vidi: M. ŠREPEL, *Grada za povjest književnosti hrvatske*, str. 124.

⁷² F. E. HOŠKO, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, str. 72–73 (bilješka 35).

⁷³ Š. LJUBIĆ, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, str. 493. Nadalje, Emerik Pavić donosi da je Lipovčić kompilirao knjižicu molitava naslovljenu »Stazica nebeska«. Vidi: Emerik PAVIĆ, *Ramus viridantis olivae*, Budim, 1766., str. 71, »Stazicu nebesku« u vezi s Lipovčićem spominje i J. BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti*, str. 419.

⁷⁴ F. E. HOŠKO, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 59, 474.

⁷⁵ F. E. HOŠKO, »Učenje o 'najposljednjem pomazanju' u predlošcima katehetskih propovjedi Jerolima Lipovčića«, str. 50 (bilješka 2).

⁷⁶ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 167–168.

tomu *Trojstvu*.⁷⁷ Osim toga, Josip Jakošić bilježi da je Lipovčić izdavao kalendar ilirski za 1745. i 1755. godinu.⁷⁸

Jerolim Lipovčić u literaturi

Pozornost koju je dosad privukao Jerolim Lipovčić svedena je ponajviše na biografski, odnosno bibliografski opis njegova opusa. Tako je Lipovčić zastupljen u knjizi (1860.) Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, u kojoj se uz podatke iz njegova života donose i naslovi četiriju njegovih djela,⁷⁹ zatim u Šafaříkovoj knjizi (1826.),⁸⁰ u kojoj se »Hieronym Lipovcich« spominje uz petnaest drugih pisaca, npr. M. Divkovića, T. Babića, S. Vilova te Frkinove odnosno Holzleitnerove (2008.) bibliografije, koja bilježi Lipovčićevo ime uz četiri djela.⁸¹ Povijesti stare hrvatske književnosti od Ljubića,⁸² Vodnika,⁸³ Ježića,⁸⁴ Kombola,⁸⁵ Bogišića,⁸⁶ Frangeša⁸⁷ sve do Novaka⁸⁸ i Jelčića⁸⁹ donose podatke o slavonskoj književnosti 18. stoljeća. No Lipovčića uglavnom ne poznaju, tek mu tri povijesti daju mjesto kad ga spominju među slavonskim autorima 18. stoljeća. Tako je Šime Ljubić donio podatke iz Lipovčićeva života i naslove četiriju njegovih djela.⁹⁰ Branko Vodnik spomenuo je Lipovčića među franjevcima koji su dali doprinos religiozno-moralnoj slavonskoj književnosti nakon oslobođenja Slavonije od Turaka,⁹¹ a slično je postupio i Slavko Ježić u svojoj povijesti,⁹² ubrajajući Lipovčića među franjevce koji su pridonijeli prosvjetnom uzdizanju oslobođene Slavonije.

Lipovčić se nešto češće spominje u knjigama u kojima njihovi autori primarno prikazuju književnost Slavonije u 18. stoljeću. Tako je već spomenuti Josip Forko u svojim *Crticama* naveo da je Lipovčić slovio kao dobar propovjednik, da mu je »do ruku došlo samo jedno njegovo (Lipovčićevo, A. M.) djelo: »Dušu čuvajuće pohodjenje i. t. d. ili Andjeoska krunica«.⁹³ Iz toga je djela Forko donio Lipovčićevu pjesmu naslovljenu »Nova pisma«, koja prema njegovu sudu »ne ima do duše baš velikoga pjesničkoga poleta ni

⁷⁷ Š. LJUBIĆ, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, str. 493.

⁷⁸ Vidi: M. ŠREPEL, *Grada za povjest kniževnosti hrvatske*, str. 123–124.

⁷⁹ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Bibliografija hrvatska. Dio prvi – Tiskane knjige*, str. 85.

⁸⁰ Paul Joseph SCHAFFARIK, *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Ofen, 1826., str. 262.

⁸¹ Vatroslav FRKIN – Miljenko HOLZLEITNER, *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda (1495.–1850.)*, Zagreb, 2008., str. 86, 120, 283, 335, 373.

⁸² Š. LJUBIĆ, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, str. 493.

⁸³ B. VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*.

⁸⁴ S. JEŽIĆ, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941.*, str. 175.

⁸⁵ Mihovil KOMBOL, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb, 1945.

⁸⁶ Rafo BOGIŠIĆ, »Književnost prosvjetiteljstva«, u: Marin FRANIČEVIĆ – Franjo ŠVELEC – Rafo BOGIŠIĆ, *Povijest hrvatske književnosti*, 3, Zagreb, 1974.

⁸⁷ Ivo FRANGES, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana, 1987.

⁸⁸ Slobodan Prosperov NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas*, Zagreb, 2003.

⁸⁹ Dubravko JELČIĆ, *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Zagreb, 2004.

⁹⁰ Š. LJUBIĆ, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, str. 493.

⁹¹ B. VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 342.

⁹² S. JEŽIĆ, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941.*, str. 175.

⁹³ J. FORKO, *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću.*, str. 7.

formom svojom ni sadržajem prama istovrstnim pjesmama dubrovačkih pjesnika⁹⁴, ali ju je istakao s namjerom da pokaže napredak koji su u pjesmama postigli slavonski književnici. Osim toga, obrazložio je da je djelo spomenuo zato što se ono dosta čitalo u Slavoniji, gdje ga i danas, odnosno u 19. stoljeću, koriste stariji ljudi u crkvi i u kućama, osobito za blagdanske dane.⁹⁵ Nadalje, u knjizi o slavonskoj književnosti Branka Drechslera (Vodnika) Lipovčić se našao među franjevcima koji su udarili »biljeg slavonskoj književnosti do izdanja Reljkovićeve Satira«.⁹⁶ Tomo Matić otišao je korak dalje pa osim što je kratko upoznao s Lipovčićevim životom, donio naslove njegovih djela, uputio na literaturu o Lipovčiću, u nekoliko se rečenica osvrnuo na djelo *Dušu čuvajuće pohodeње*.⁹⁷ O katehetskim dijelovima toga djela pisao je Franjo Emanuel Hoško,⁹⁸ o njegovim grafijskim rješenjima Zlatko Vince,⁹⁹ dok ga je Zlata Šundalić obradila kao dio hrvatske molitveničke književnosti. Ista je autorica također pisala o tome kako je Lipovčić u tom djelu obradio temu sedam smrtnih grijeha, nakon čega je tražila poveznice i razlike u odnosu na djelo *Aždaja sedmoglava* Vida Došena.¹⁰⁰

Uvod u *Stazicu duhovnu*

Puni naslov Lipovčićeva djela je *Stazica duhovna života vikovičnjega, od različitih i bogoljubnih molitva učinjena, po kojoj putnici bogoljubni, putujući po ovoj dolini od suza, mogu lako svi dati neprijatelje duše i s velikim plodom, moleći svaki dan, uputiti se u slavu kraljevstva nebeskoga*.¹⁰¹ Djelo je već naslovom žanrovski određeno. Riječ je o knjizi molitava, odnosno molitveniku. Molitvenik ima 208 stranica, što ga prema u literaturi dostupnoj tipologiji¹⁰² svrstava u male molitvenike. Stranice su nekada i pogrešno numerirane, a označene su arapskim brojevima i/ili kombinacijom slova i brojeva.¹⁰³

Služili smo se primjerkom *Stazice* iz 1767. godine, u kojem nije navedeno mjesto izdanja i izdavač, a čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom

⁹⁴ Isto, str. 7-8.

⁹⁵ Isto, str. 8.

⁹⁶ Branko DRECHSLER (VODNIK), *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Vinkovci, 1994., str. 4-5. Riječ je o pretisku izdanja iz 1907.

⁹⁷ T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, str. 154, 45-46.

⁹⁸ F. E. HOŠKO »Učenje o 'najposljednjem pomazanju' u predlošcima katehetskih propovijedi Jerolima Lipovčića«, str. 50-54.

⁹⁹ Zlatko VINCE, »Od Bašćanske ploče do Kačića i Reljkovića«, *Forum*, god. XV, knj. XXXII, br. 10-11, 1976., str. 823-824.

¹⁰⁰ Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 258-271; od iste autorice također: *Kroz slavonske libarice. Rasprave o nabožnoj književnosti u Slavoniji*, Osijek, 2005., osobito u toj knjizi članak »Jerolim Lipovčić i Vid Došen o 'Sedam glava ili vrila pakleni'«, str. 113-126.

¹⁰¹ Dalje u tekstu i u bilješkama donosimo skraćeni naslov djela. Naslov djela, citate iz molitvenika, kako bismo olakšali čitanje i razumijevanje, transkribirali smo, u skladu s današnjim pravopisom. Citate donosimo prema izdanju Lipovčićeva molitvenika iz 1767., pri čemu ćemo u zagradi bilježiti broj stranice na kojoj se navod nalazi. Pri citiranju u odnosu na izvor nismo grafički isticali pojedine riječi.

¹⁰² U taj smo broj uračunali i nepaginirane stranice. O tipologiji prema opsegu vidi: Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 14.

¹⁰³ Pogrešno je numerirana 129. stranica, pa se na njoj nalazi brojka 229. Također se na 132. i 133. stranici pogrešno nalaze brojke 182 i 183.

RIIE-8⁰-103. Literatura to izdanje *Stazice* smješta u osječku franjevačku tiskaru.¹⁰⁴ Ta je tiskara osnovana 1735.,¹⁰⁵ a djela koja su u njoj izdana često nemaju naznačenu tiskaru, ali se »u više slučajeva na knjižicama« nalazi oznaka »ad S. Crucem Essekinii«.¹⁰⁶ Izdanje *Stazice* iz 1767. nema potonju oznaku, ali se ono, poput drugih djela bez te oznake, na osnovi grafičkih ukrasa, oblika slova, izgleda itd., ubraja među izdanja samostanske tiskare osječkih franjevaca.¹⁰⁷ Osim toga, na umu treba imati da je »prva najbliža tiskara« započela s radom u Pečuhu 1773., »kada je osječka tiskara već bila na izdisaju«,¹⁰⁸ da je tiskara Ivana Martina Divalda započela s radom 1775.,¹⁰⁹ a da je Požega dosta nakon toga, 1862., dobila svoju tiskaru.¹¹⁰ U vezi s ukrasima kao elementima molitvenika zapažamo da se biljni ornamenti nalaze na vrhu svake stranice, njima je obrubljena »Tabula vrimenita I.« i tablica svetkovina »koje se primištaju«, osim toga, ukrasi označavaju kraj jednoga te početak drugoga molitvenoga dijela. Stilizirana vinjeta nalazi se na početku molitvenika, prvoga poglavlja koje ima naslov »Molitve jutarnje«. Biljni ornament ukrašava prvo veliko, podebljano, početno slovo prve riječi teksta predgovora, ukrašeno je i prvo slovo prve molitve, one jutarnje, dok druge molitve počinju podebljanim velikim početnim slovom. Spomenimo da katkad i dvije udebljane vodoravne crte označavaju kraj jednoga, odnosno početak novoga molitvenog dijela.

Nakon naslovne stranice na trima se stranicama nalazi predgovor upućen »Bogoljubnome putniku«.¹¹¹ Nakon predgovora slijede kalendarske tablice s promjenjivim blagdanima od 1767., odnosno od godine kada je molitvenik tiskan, do 1783., zatim za isto razdoblje tablica svetkovina »koje se primištaju« (Uzašašće, Duhovi, Brašančevo, Prva nedjelja Prišašća) te na dvanaest stranica katolički kalendar s pripadajućim svetkovinama. Na sljedećoj se stranici, u dijelu »Od godišta«, nalazi nemolitvenički sadržaj: daju se osnovne pouke iz zemljopisa. Pritom autor poučava koliko godina ima mjeseci, nedjelja, dana, u koje dane padaju određeni blagdani, primjerice advent, Duhovi, koje su svetkovine pomične. Slijedi središnji, odnosno molitvenički dio (5–206), a zatim kazalo, odnosno »Indeks iliti pokazanje molitvā«, koji na dvije nepaginirane stranice predstavlja sadržaj knjige. Naslovi u kazalu u potpunosti ne odgovaraju naslovima u samom tekstu, osim toga, u kazalu se nalaze i naslovi koji u tekstu ne funkcioniraju kao glavna poglavlja, a pojedini se naslovi ne nalaze na stranicama na koje se u kazalu upućuje. Primjerice, u kazalu se donosi naslov »Molitva za mrtve«, dok je u samom tekstu riječ o naslovu »Za mrtve«; kazalo donosi naslov »Dila skrušenja« s pripadajućom stranicom, dok se u tekstu na stranici na koju se u kazalu upućuje ne nalazi taj naslov, već općenit naslov »Molitva«, s molitvenim sadržajem koji se odnosi na skrušenje. Kazalo također upućuje na naslov »Pravi način za isprosit milost svaku od Gospodina Boga po dostojanstvu s. Antuna od Padue« (podcrt. A. M.),

¹⁰⁴ Marija MALBAŠA, *Povijest tiskarstva u Slavoniji*, Zagreb, 1978., str. 14.

¹⁰⁵ Aleksandar STIPČEVIĆ, »Knjige i knjižnice«, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)*, (ur. Ivan GOLUB), III, Zagreb, 2003., str. 286; K. GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, str. 191.

¹⁰⁶ M. MALBAŠA, *Povijest tiskarstva u Slavoniji*, str. 13.

¹⁰⁷ *Isto*, str. 13.

¹⁰⁸ *Isto*, str. 13.

¹⁰⁹ *Isto*, str. 16.

¹¹⁰ *Isto*, str. 71.

¹¹¹ Predgovor nije paginiran.

dok se u tekstu nalazi, i to na različitoj stranici u odnosu na onu navedenu u kazalu uz taj naslov, nešto drukčiji naslov »Pravi način za isprositi milost svaku od Gospodina Boga po dostojanstvu slavnoga i svetoga Antuna od Padue« (podcrt. A. M.) (str. 18, 51–52, 134). Osim toga, kazalo posebno ističe neke naslove, primjerice »Dila spasonosna«, »Molitva svetomu Ivanu Nepomucenu«, »Molitva za mrtve«, ali ne i druge naslove koji su ravnopravni s prethodnima pa se poput njih, u ponešto drukčijem obliku, u molitveniku također nalaze u okviru glavnoga poglavlja naslovljenog »Molitve jutarnje« (str. 5–19).

Na samom je kraju molitveniku dodan dio s pobožnosti križnoga puta, koji ima vlastitu naslovnu stranicu. Da je riječ o dodatku, vidljivo je iz zasebne paginacije toga dijela (1–32) te vinjeta. Naime, na gornjoj margini poglavlja o križnom putu nalaze se vinjete za numeraciju, koje se razlikuju od vinjeta u samom molitveniku. Kukuljevićeva *Bibliografija hrvatska* donosi podatak o izdanju *Stazice* iz 1765. godine, koje je vjerojatno prethodilo izdanju kojim se služimo, odnosno da je *Stazici* »nadometnut Put križa«. ¹¹² U primjerku kojim se ovdje koristimo, na dio s pobožnosti križnoga puta tematski se nadovezuje, na tri, na retke razdijeljene, stranice, korizmena pjesma »Daj mi tvoju muku pivat«. Ženska osoba imenom Terezija Pokedinac ispisala je pjesmu na čijem se kraju i potpisala. Na osnovi grafičkih ukrasa i slova koja se donose u poglavlju o križnom putu pretpostavlja se da je ono tiskano u nekoj franjevačkoj tiskari. ¹¹³

U predgovoru, kao prvoj strukturnoj sastavnici molitvenika, javlja se glas njegova autora, što molitveniku i nije »naročito svojstveno«, ¹¹⁴ pa tekst predgovora funkcionira kao posrednik između pisca i čitatelja. Ta posrednička uloga predgovora vidljiva je već na njegovu početku kad pisac oslovljava osobu/e. ¹¹⁵ U Lipovčićevoj je *Stazici* riječ o »Bogoljubnome putniku« kao apostrofiranoj osobi. U tekstu toga dijela Lipovčić nije nigdje izričito naveo komu je namijenio svoju knjigu, a također nije ni konkretizirao izvore kojima se služio pri sastavljanju molitvenika. Napisao je da se služio drugim izvorima, da su molitve što povadene iz drugih knjiga, što iz drugoga jezika na »naš« jezik »prinesene«, da se njima služio poput »pomnive pčele« da bi sastavio »sać medeni od molitvica«. Nakon toga je Lipovčić progovorio o razlogu pisanja molitvenika, čime je i ovdje, kao što je to učinio i u naslovu djela, objasnio metaforu koju predstavlja *Stazica*. Naime, treba se služiti molitvama jer se *trčanjem po toj stazici može* »istrčati na put i život vičnji«. Kako bi jače istaknuo ljepotu »blažene domovine«, Lipovčić se osvrnuo na nepovoljne društvene prilike u Slavoniji, Požegi njegova doba kad piše: »O blažena domovino, gdi je viko- vično veselje, očito Boga viđene i pravo blaženstvo i uživanje! Ondi je bolji jedan dan, nego ovdj hiljadu hiljada, jer ond siromaštva nikakva, ovdj nevolja svaka, mir slab, nego nesklad velik.« Lipovčić nije ponudio svjetovno rješenje problema Slavonije svoga doba, već duhovno u skladu sa svojom pozicijom kao franjevca pa u nastavku potiče na molitvu: »Blažena ona duša, koja u ovoj dolini od suza često ozdiše i svaki se dan po molitvi užije u ljubavi prama slavi nebeskoj, nepristance moleći da bude dostajna unići u nju u vike.«

¹¹² I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Bibliografija hrvatska. Dio prvi – Tiskane knjige*, str. 153.

¹¹³ Marija MALBAŠA, *Osječka bibliografija (1742–1944) I*, Osijek, 1981., str. 24.

¹¹⁴ Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 422.

¹¹⁵ *Isto*, str. 421.

Osim što je općenito spomenuo recipijente molitvenika, izvore kojima se služio, općenito najavio sadržaj knjige, u predgovoru je Lipovčić spomenuo i dobročinitelje koji su zaslužni za tisak molitvenika: »Zato služi se s ovom knjigom, i za mene i za dobročinitelje po kojima je na svitlost izašla ista knjiga.« Predgovor je završio potpisom, navođenjem dužnosti koje obavlja, čime je potvrdio autorstvo molitvenika.¹¹⁶

O molitvenom sadržaju *Stazice duhovne*

Lipovčićev molitvenik tipološki pripada mješovitom molitveničkom tipu, odnosno molitveničko-brevijarsko-pjesmaričko-katekizamskom tipu.¹¹⁷ Brevijarski molitvenici predstavljaju oficiji: »Oficij Blažene Djevice Marije, majke Isusove« (str. 72–85), »Oficij svete Ane« (str. 105–114), »Oficij svetoga Josipa« (str. 114–125), »Oficij svetoga Ivana Nepomucena« (str. 165–177) i »Oficij za mrtve« (str. 194–204). Oficijima su dodane litanije pa se tako u Oficiju Blažene Djevice Marije nalaze litanije B. D. Marije i sl. Iza litanija se katkad donose liturgijski oblici molitve, i to samo njihovi naslovi, zato što se podrazumijeva da vjernici poznaju njihov sadržaj i redosljed. To Lipovčić pokazuje kada uz naslov molitava, primjerice »Oče naš«, »Zdrava Marija« stavlja oznaku (&c.) za i tako dalje. S obzirom na to da su sastavnice oficija psalmi i himni,¹¹⁸ sasvim je logično što se i u Lipovčićevu molitveniku javljaju u okviru takvih molitvenih poglavlja. Primjerice, u Oficiju B. D. M., u dijelu koji ima izgovoriti redovnik i onom koji puk uzvraća, nalazi se psalam »Gospodine, usliši molitvu moju / I vapaj moj neka pride k tebi« (str. 73). Riječ je o Psalmu 102 (101), iako to Lipovčić nije posebno označio.¹¹⁹ Osim toga, taj je psalam, koji se uobičajeno odnosi na Jahvu, Lipovčić proširio i na Blaženu Djevicu Mariju, pri čemu ga je donosio u nekoliko varijacija: »Gospojo, usliši molitvu moju / I vapaj moj neka k tebi pride; Gospojo, usliši molitvu moju / I vapaj moj neka pride k tebi; Gospojo, usliši molitvu moju / I vapaj moj da pride k tebi; Gospojo, usliši molitvu moju / I vapaj moj da k tebi dojde; Gospojo, usliši molitvu moju / I vapaj moj neka dojde k tebi« (str. 74–77). Brevijarski himni tematski su ovisni o oficiju u kojem se nalaze, o vremenu u kojem se mole, a u svakom se pojedinom oficiju donose pod općenitim naslovom »Pisma«. Tako Lipovčić u svakom oficiju donosi sedam »pisama«, ovisno o tome kada se moli, a moli se ujutro, zatim u 6, 9, 12, 15 sati i na večer. U vezi s tim u molitveniku nalazimo sljedeće nazive: »Na jutarnjoj«, odnosno »Na jutarnju«, »Na prvoj«, »Na tretjoj«, »Na šestoj«, »Na devetoj«, odnosno »Na devotoj«, »Na večernjoj«, odnosno »Na večernju«. Dnevnoj pobožnosti Lipovčić je dodao i pjesmu koja se u svakom oficiju nalazi iza večernje molitve, u okviru dijela »Na ispunjenje«, u kojem

¹¹⁶ »Fr. Jerolim Lipovčić iz Požege, lektur jublati i sadašnji definitur Provincije s. Ivana Kapistrana r. s. oca Franciska male braće od obsluženja.«

¹¹⁷ U tipološkom određivanju molitvenika nismo u obzir uzeli pogavlje o križnom putu, jer se priklanjamo mišljenju da je ono molitveniku naknadno dodano. O tipologiji molitvenika vidi: Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 15–17.

¹¹⁸ Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 239–240.

¹¹⁹ Taj psalam, zapravo, glasi: »Jahve, usliši molitvu moju, / i vapaj moj k tebi da dođe!« Vidi: *Biblija. Stari i Novi zavjet*, Zagreb, 1983., str. 547.

se treba preporučiti određenoj svetici, odnosno svecu. Ne nalazimo pohvale koje bi se imale moliti u zoru pa time Lipovčić kompozicijski odstupa od dnevne pobožnosti, koja prema brevijaru ima osam dijelova.¹²⁰ U Oficiju B. D. Marije ispod naslova »Pisma« čitamo »Zdrava Gospojo od svita, nebeska kraljico, / zdrava zvizdo jutarnja, o Divo, Divico« (str. 73), dok svetu Anu, Marijinu majku, pozdravlja »Zdrava mati morske zvizde« (str. 110). Osim toga, himni su i prozno oblikovani pa u molitvi »Molitva vele draga B. D. M.« čitamo hrvatsku verziju himni *Salve Regina*: »Zdrava kraljico, majko od milosrđa, životu slatkosti i ufanje naše, zdravo, k tebi vapijemo izgnani sinovi Eve, k tebi uzdišemo, cvileći i plačući u ovoj dolini od suza. Dakle, pomoćnico naša, one tvoje milosrdne oči k nama obrati i Isusa, blagosovljenoga ploda utrobe tvoje, nami posli, ovoga izagnanja ukaži, o milostivna, o bogoljubna, o slatka Divico Marijo. Amen« (str. 85). Osim navedenoga, oficiji sadrže dijelove koje govori redovnik i one namjenjene vjernicima, što je posebno označeno kraticama »R.« te »Od.«.

Duljina je molitva različita: od nekoliko redaka do jedne, tri, a rijetko i više stranica. Lipovčić je računao s tim da se recipijentu molitvenika neke molitve mogu činiti duljima, ne i dosadnima, te ga samim time umoriti, pa je u predgovoru molitvenika nastojao na to pripremiti čitatelja, ali ga je također i u onim rijetkim slučajevima kada bi molitva bila dugačka želio motivirati za molitvu tako što mu je savjetovao: »Ako ti se kada koja molitva vidi dugačka i umorljiva, a ti promišljaj život vični, da te on užeže u ljubavi, takne na vruću i goruću molitvu, koje veličina i duljina nije na dosadu, nego na zasedu protiva svima neprijateljom duše i tila.« I u molitvama izvan oficija zastupljene su litanije, i to litanije sv. Franje, sv. Antuna te Isusa. Njihova su sastavnica također liturgijski oblici molitve, a liturgijskim se molitvama katkad zatvaraju i privatne molitve (»Za mrtve«, »Molitva za mrtve posli ispovidi«, »Po pričeštenju za mrtve« itd.).

Tematski molitve sadrže ponajprije prošnju, ističu vrline one/onoga kojoj/kojemu se upućuju (Isus, Djevica Marija, Bog, anđeo čuvar, svetice, sveci) te predstavljaju zahvalu za dobiveno milosrđe.¹²¹ Svetice i sveci motiviraju sadržaj molitava, zatim misa (vrijeme prije i tijekom svete mise, ispovijed, pričest, blagoslov), smrt (oca, majke, sretna smrt), razne nevolje (neprijatelji, viđeni i neviđeni, vatra, voda, glad), moralne vrijednosti (poniznost, dobra djela, ljubav, zahvalnost, čistoća duše, zdravlje duše, čestitost), pakao, raj, Sud, ovozemaljska prolaznost, svjetovna prolaznost, svakodnevnicu sa svojim ritmom. U molitvama je zastupljen i strah, primjerice u dijelu prije ispovijedi kada vjernik treba promisli o svojim postupcima/griješima, kojima se udaljava od Gospodina, pri čemu ga je potrebno potaknuti na dobra djela. U skladu s tom namjerom Lipovčić recipijentu nudi da promisli (»Ovdi promisli«) sljedeće: »Kakvi će tada biti strah i škripanje zubi, kakva muka i žalost, razlučiti se od mloštva svetih, od milosrđa suca i od slave nebeske, kakva žalost propasti u muke paklene u vike i ondi s đavli mučiti se bez svakoga utišenja tako dugo, kako dugo Bog hoće biti Bog« (str. 22). No u molitvama prevladava optimizam, vjera da je moguće doći u kraljevstvo nebesko, što je Lipovčić oblikovao u skladu s onim što je najavio u proširenom dijelu naslova svoga molitvenika.

---

¹²⁰ Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 16 (bilješka 31).

¹²¹ Vidi također: Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 353 (bilješka 2).

U molitvama se kadšto referira na svakodnevicu, pa se na konkretno vrijeme vjernika često upućuje naslovima, svojevrsnim najavama iza kojih slijedi molitveni sadržaj: »Ustajući reci«, »Obučeni moli«, »Pokripljenje jutarnje«, »Blagosov jutarnji«, »Molitva jutarnja«, »Molitva prid ispovidi«, »Molitva posli ispovidi«, »Molitva prid pričestjenjem«, »Molitve u večer«, »Kad legneš reci«. U naslovima molitava najčešće je zastupljena riječ »molitva« (u sedamdeset osam naslova), »molimo se« (dvadesetak naslova), »pomolimo se« (jedan naslov); neke molitve imaju eliptične naslove (sedam njih), a pokatkad izostaje naslov molitve, odnosno nakon najave, primjerice »Pristupajući k oltaru reci«, »Na zlamenje križa reci« slijedi molitveni sadržaj. Molitveni naslovi određeni su likom Boga, Trojedinoga Boga (dva naslova), Anđela čuvara (jedan naslov), Blažene Djevice Marije (pet naslova), likovima svetaca. Naslovi sedam molitava odnose se na konkretnoga sveca/sveticu (»Svetom Ivanu Nepomucenu molitva«, »Molitva svetoga oca Franciska«, »Molitva k svetomu patrijarki Francisku veoma korisna«, »Molitva za priporučiti se svetomu Antunu od Padue svaki utorak ili vazda, kada tko u potrebi nahodi se«, »Molitva svetom Joakimu i Ani«, »Molitva svetom Mihoilu arkandelu«, »Molitva svetoj Barbari«), dok općeniti naslov »Svetim patronom« čitatelju omogućuje da sam imenuje, apostrofira svete/svece kojima će uputiti svoju molitvu. U tim su molitvama sadržaj i kompozicija različito oblikovani:

1. grešnik se obraća/moli izravno sveca za milost te pritom ističe njegove vrline (»Molitva svetom Mihoilu arkandelu«); 2. grešnik moli sveca/sveticu za milost kod Boga/Gospodina (»Svetom Ivanu Nepomucenu molitva«, »Molitva svetoj Barbari«); 3. grešnik apostrofira više svetaca istodobno, moleći ih za preporuku kod Isusa, odnosno Boga (»Molitva svetom Joakimu i Ani«, »Svetim patronom«); 4. grešnik se obraća svecu, pri čemu hvali njegove vrline i moli ga za milost te mu sugerira da se i on za njega grešnika Bogu moli (»Molitva svetoga oca Franciska«); 5. molitelj se obraća svecu, hvali njegove vrline, nakon čega ga moli da isprosi za njega milost od Boga (»Molitva k svetomu patrijarki Francisku veoma korisna«); 6. molitelj hvali vrline sveca i moli ga da se za njega/grešnika moli Bogu i isprosi od njega milost, nakon čega se molitelj obraća Isusu, odnosno Bogu (»Molitva za priporučiti se svetomu Antunu od Padue svaki utorak ili vazda, kada tko u potrebi nahodi se«). U molitvama je Lipovčić katkad donosio podatke iz života sveca, koji su u funkciji:

1. jačega isticanja vrline sveca koji se postavlja kao uzor za ponašanje. Tako o sv. Ivanu Nepomuku piše: »Bože srca moga, bez čije volje nijedna kosa glave naše ne može izaći, k tebi se ponizno molim po vridnosti virmoga sluge tvoga Ivana Nepomucena (koji je u Pragu gradu iz visoke čuprije u Moldavu vodu volio je bačen biti i utopit se negoli skrovnost svete ispovidi, pečat i otajnost kralju očitovati) da u ovoj tebi ... « (str. 172).

2. Podatci iz života sveca također su u funkciji bujnosti i ekspresivnosti izraza. Tako Lipovčić o sv. Ivanu Nepomuku piše: »O sveti Ivane, mučeniku i zagovorniku, rodnom iz Nepomuka češke zemlje, kanonik svetoga Vida crkve u Pragu izlazeće, koji si zato da na zapovijed Vencesla kralja (za osvetiti se nad kraljicom, koja ga je na okrenjenje iz nečistoga života na bolji i pravi žitak ponukovala, želeći da bi sveti i Boga bojeći život vodio svoj) kraljičine ispovidi nit prvo, nit po mukā očitovati nisi hotio, u Moldavu vodu s čuprije bačen jesi bio, od nebeski dupliri, to jeste zvizde u noći svrhu vode, gdi je Tvoje tilo ležalo, užezene, na viđenje i tvoje svetosti zlamenje pokazali su se s velikom poniznosti od svijih redovnika i svitovnoga ljstva ... « (str. 172–173).

Svakodnevica je također zastupljena u osobito bogatom katekizamskom dijelu Lipovčićeva molitvenika, jer je vjernike trebalo mnogočemu podučiti: kako se ispovjediti, pokazati značenje gesta tijekom liturgije (misnikovo ljubljenje oltara, otkrivanje, pokrivanje kaleža, misnikovo držanje ruku nad kaležom, pokazivanje hostije, sklapanje ruku itd.), važnost svete mise. Na svakodnevnicu se odnose dijelovi koji vjernika trebaju pripremiti za ispovijed tako što mu se nude pitanja u okviru Deset Božjih zapovijedi, koje je za tu svrhu Lipovčić spajao, i to šestu i devetu zapovijed, sedmu i devetu. Postavljanjem pitanja kojima čovjek treba preispitati savjest, odnosno razmisliti o grijesima te se tako pripremiti za ispovijed Lipovčić je posredno ocrtao ponašanje, društvene probleme svojih suvremenika. Naime, vjernike je trebalo odvrćati od različitih problema, nedoličnoga ponašanja: od neplaćanja dugova, kamatarenja, kupovanja ukradene robe, prodavanja loše robe za dobru, opijanja, plesanja u kolu itd.

Čitatelji Lipovčićeva molitvenika

S obzirom na to da literatura bilježi kako je Lipovčićeva *Stazica* namijenjena vodstvu i duhovnosti franjevačkoga svjetovnog reda,¹²² potrebno je vidjeti što o čitateljima molitvenika kaže njegov tekst. Odgovor na to pitanje, kako je izneseno, Lipovčić nije dao u predgovoru. No dio molitvenika koji se odnosi na »Način za iskušati dušu prid ispovid«, u kojem se nude pitanja koja je Lipovčić povezao s pojedinom Božjom zapovijedi, o kojima treba razmisliti te se tako pripremiti za ispovijed, govori o svjetovnjacima, muškarcima i ženama kao čitateljima molitvenika. Tako u okviru četvrte Božje zapovijedi Lipovčić upućuje čitatelju molitvenika da razmisli o sljedećem: »Da muž nije ženu progonio i grdio bez uzroka?«, »Da žena nije bila neposlušna mužu, dovodila ga na srdžbu i druga prilična?« (str. 27), u okviru pete Božje zapovijedi ženi upućuje, primjerice, pitanje »Da nisi činila da se dite ne začme ili začeto da se izvrše?« (str. 28). Prije ispovijedi treba razmisliti o tome je li se ogriješilo o šestu i devetu Božju zapovjed pa Lipovčić pita »Da se nisi služio s drugom ženidbenim nepodobno?« (str. 29). Molitveni je tekst prilagođavan ženama pa tako pojedine molitve imaju u zagrađama gramatičke oblike, imeničke odnosno pridjevske oblike za ženski rod. Gore izneseni primjeri, pitanja prije ispovijedi, pokazuju da molitvenik nije pisan samo za žene, a osim toga prilagođavanje molitvenoga teksta čitateljicama nije u cijelosti provedeno, pa tako prilagodbe ne nalazimo u oficijima, već u privatnim oblicima molitve, i to u molitvi sv. Franji, molitvama sv. Antunu Padovanskom. U molitvi sv. Franji čitamo: »Da ti, o patrijarka Francisko, po privelikomu dostojanstvu tvomu, meni nevoljnomu grišniku (ili grišnici) milost od Boga Svemogućenoga isprosiš« (podcrt. A. M.) (str. 130–131), odnosno u molitvama sv. Antunu Padovanskom: »Oče i pomoćniče pridragi, s onom temeljitom virom i ufanjem koje sam vazda imao (ili imala) u momu i tvomu Stvoritelju i Gospodinu (...) da ja nedostojni po tvojoj molbi (ili nedostojna) milost od njega primim« (str. 135–137), odnosno »O priblašeni Antune, dvoranine nebeske slave, ja sluga (ili službenica tvoja) tvoj nedostojni, prid tobom ovde klečeći, tebe svakim poštenjem pozdravljam i vele po-

---

¹²² F. E. HOŠKO, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, str. 73 (bilješka 35).

nizno molim (...) Ufam se u tebe, o lipoto rajska, i temeljito držem da neću smućen (ili smućena) biti» (str. 143–144). Molitvenikom su se služile žene pa se tako ženska osoba Ana Dražić potpisala na stranici prije naslovne stranice.

Molitveni tekstovi koji u oficiju i izvan njega imaju naslove »Molimo se«, »Pomolimo se« upućuju na to da se molitvenik posjeduje radi pojedinačne ili zajedničke molitve. Dajući sugestije o tome kako se čitatelji molitvenika trebaju ponašati, Lipovčić je uzimao u obzir vrijeme koje su oni imali na raspolaganju pa će o tome ovisiti mogućnost, odnosno učestalost njihova dolaženja u crkvu, »činjenje novene« (str. 178), odnosno devetnice. Primjerice, u dijelu naslovljenom »Štiocu«, u kojem daje upute vezane uz devetnicu sv. Paskalu, Lipovčić donosi kako »svaki dan od novene« (str. 178) treba ići u crkvu na svetu misu, ali također uzima u obzir vrijeme koje to od čitatelja zahtijeva kad mu upućuje: »Svaki dan od novene ima se poći u crkvu slušat bogoljubno svetu misu ako je moguće, ako ne, kako se može« (str. 178). Osim toga upućuje: »Ova novena može se činiti u koje ti drago vrime« (str. 178), sugerirajući da bi najbolje bilo da se to čini devet nedjelja zaredom jer se sveti Paskal rodio na Duhove u nedjelju, jer se zaredio u nedjelju, jer je taj dan preminuo. No dodaje da se »novena« može činiti »i za devet svetkovina zasebice ili devet dana, kako se kome vidi, da je lašnje ona se može činiti svagdi, i pustinji« (str. 178). Sve navedeno upućuje na to kako je vrlo vjerojatno Lipovčićev molitvenik namijenjen općoj uporabi, puku, kao i franjevcima trećoredcima, kojima je Lipovčić posvetio djelo koje je izašlo 1769., dakle dvije godine nakon ovoga molitvenika.

U literaturi o molitvenicima može se pronaći podatak da čitatelji »vrlo malo utječu na sadržajnu, stilsku, kompozicijsku posebnost molitvenika«, odnosno da se molitvenik koji je namijenjen vojnicima po sadržaju ne razlikuje od molitvenika koji je pisan, primjerice za građane.¹²³ Na primjeru Lipovčićeva molitvenika i onoga što smo dosad vezano uz njegove čitatelje iznijeli možemo se složiti s iznesenom tvrdnjom. Naime, sve da i jest Lipovčić pisao molitvenik za točno određene čitatelje, tj. franjevece trećoredce, to se nije odrazilo na sadržaj njegova molitvenika pa ne postoje zapreke zbog kojih *Stazica* ne bi za čitatelje imala i druge vjernike.

O kompoziciji molitvenika, njegovu sadržaju gore smo pisali, a na njegovu stilsku razinu pozornost smo usmjerili samo u mjeri koja je dovoljna da se vidi kakvu obrazovnu razinu čitatelja pretpostavlja Lipovčić u molitveniku. Iščitavanje *Stazice* na toj razini pokazuje da je Lipovčić u molitveniku koristio retoričke figure koje su bliske svakome. Od retoričkih figura česta je apostrofa (»O sveti, osobiti i poljubljani pomoćnici i zagovornici moji«; »O Gospodine Isukrste«) (str. 15, 22), zatim hiperbola (»prislatki i priljubeznivi Isuse«, »primilostivi i priustrpljivi Isuse«, »svemogućí vikovični i milosrdni Bože«, »neizmjerio milosrđe«) (str. 16–17, 34, 68), antiteza (vjernik je siromah koji pristupa bogatom Isusu; vjernik je bolestan, a Bog je liječnik života; čovjek je žedan, a Bog je zdenac; čovjek je slijep, a Bog je pun svjetlosti, odnosno vedrine) (str. 35, 61), poredba, kojom se, primjerice, izražava prolaznost (»zemaljsko naslađenje« nestaje poput dima) (str. 44), a prolaznost se osim toga prikazuje i baroknim metaforama (»naslađenja tilesna drugo nisu nego jedan dim i sina bižuća«) (str. 158). Stilskim

¹²³ Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 423.

je sredstvima Lipovčić postizao emocionalnu učinkovitost te razvijao glavnu misao molitve, jer je sadržaj/ korisnost, a ne stil/lijebo u molitvama uvijek u prvom planu.¹²⁴ Tako je pristupanje grešnika Bogu u molitvi prije pričesti izneseno slikovito, metaforama i poredbama: »pristupam kako bolestan k likaru od života, žedan kako k zdencu od milosrđa, slip k svitlosti vedrine u vik jasne, ubog i potribit k Gospodinu neba i zemlje, moleći neizmerno obilatosti tvoje mloštvo da se dostojiš bolest moju ozdraviti, žedu ugasiti, slipoću prosvitliti, uboštvo ugledati i goloću zahoditi« (str. 61), zatim grešnikovo pokajanje tijekom ispovijedi: »Ostavio sam tebe zdenca vode žive i iskopao sam bunare tražeći utišenja svitovnja koji nisu mogli držati vode, budući da svako vrimenito i zemaljsko naslađenje prođe i nestane ga friško kao dima. Ostavio sam tebe kruh života i ljske žira i živina ostanke jesam jio, slideći tilo i njemu kao živina na volju dajući« (str. 44–45), odnosno grešnikovo pozdravljanje Boga kada se naglašava neizrecivost grešnosti tako što se kaže: »Sagrišio sam pak, Oče poljubljeni, svrhu broja piska morskoga i uzmožali su se grisi moji i nisam dostojan viditi visinu nebesku radi mloštva zloća mojih« (str. 24).

U molitveniku je uzimao u obzir činjenicu da postoje oni koji ne znaju čitati pa u spomenutom dijelu naslovljenom »Štiocu«, u kojem daje upute za devetnicu sv. Paskalu, Lipovčić sugerira: »Oni pak koji ne umidu štiti neka govore devet Očenaša i devet Zdravi Marija i Slava Ocu &c.« (str. 178) ili na drugome mjestu, kad daje upute za devetnicu sv. Antunu Padovanskom, upućuje: »Tko zna štiti doljne molitve neka odma počme moliti i devet Očenaša, posli njih i devet Zdravi Marija govoriti. A tko ne zna štiti, za dosta će mu biti samo devet Očenaša i devet Zdravi Marija izmoliti« (str. 135). Iz navedenoga je razvidno da je Lipovčić pod čitateljstvom podrazumijevao one koji znaju čitati, ali i one koji to ne znaju (slušatelje) pa su tijekom zajedničkih čitanja, odnosno molitvi čitatelji bili posrednici između knjige i slušatelja tako što su čitali naglas slušateljima i upućivali ih prema uputama iz molitvenika. Da Lipovčić uzima u obzir skromno znanje čitatelja, pokazuje također time što u tekstu uglavnom ne donosi latinske izraze, a kad ih donosi, onda uvijek daje i njihov prijevod. Lipovčić piše o svetoj misi i poučava da *Dominus vobiscum* znači »Gospodin s vami« (str. 90), da *Orate fratres* znači »molite braćo« (str. 93), *Sanctus* da znači »svet« (str. 94), da *Agnus Dei* znači »Jaganče božji« (str. 101), a donosi i izraze na hrvatskome s latinskim prijevodom, primjerice, »Oče naš« kaže se *Pater noster* (str. 100). Da čitatelji ne znaju latinski pokazuje također kada poučava da se »Isus Nazaranin Kralj Žudinski« na latinskome piše *J. N. R. J.*, nakon čega objašnjava kako ta četiri slova znače *Iesus Nazarenus Rex Iudeorum* (str. 11).

Lipovčićeva *Stazica duhovna* u suodnosu s drugim molitvenicima

Iščitavanjem Lipovčićeva molitvenika u odnosu na njegove prethodnike u 18. stoljeću, uočili smo sadržajnu, ali i kompozicijsku paralelu. Tako u Lipovčićevoj *Stazici* i, primjerice, u molitveniku *Cvitak pokorni* (Budim, 1726.) franjevca Šimuna Mecića (1683.–1735.), također rodod iz Požege, zatim u molitveniku *Bogoljubne pisme* (Trnava, 1736.) isusovca

---

¹²⁴ *Isto*, str. 426–427.

Jurja Muliha nalazimo podudarnost koja se odnosi na molitvu koja se ima izgovoriti nakon pričesti. Ta molitva, koju bilježi i *Vatikanski hrvatski molitvenik* iz 14. stoljeća,¹²⁵ u Lipovčičevu molitveniku tiskana je bez naslova. Mecić¹²⁶ joj je dao naslov »Po pričeštenju«, a Muliha »Molitve poslije pričestja«. U toj su molitvi autori u litanijском ritmu apostrofiranjem donijeli sljedeći sadržaj:

Jerolim Lipovčić <i>Stazica duhovna</i>	Šimun Mecić <i>Cvitak pokorni</i> (1726.)	Juraj Muliha <i>Bogoljubne pisme</i> (1736.) »Molitve poslije pričestja«
»Dušo Isukrstova, posveti mene, tilo Isukrstovo, sahrani mene, krvi Isukrstova, napoji mene, vodo prsa Isukrstovi, operi mene, muko Isukrstova, pokripi mene, o dobri Isuse, uslišaj mene, među rane tvoje sakrij mene, ne dopusti meni odiliti se od tebe, od neprijatelja himbenoga brani mene, na čas smrti moje zovi mene, i zapovidi meni doći k tebi da svetim tvojim falim tebe u vike vika. Amen« (str. 66). ¹²⁷	»Dušo Isukrstova, posveti mene. Tilo Isukrstovo prisveto, sahrani mene. Krv Isukrstova neprocinjena, opij mene. Vodo pričišta iz prsi Isukrstovi, operi mene. Znoju obraza Isukrstova prikriposni, ozdravi mene. Muko Isukrstova pribлага, utiši mene. O dobri Isuse, usliši mene. Među tvoje rane sakrij mene. Ne dopusti mene odiliti od tebe. Od zloga neprijatelja brani mene. Na čas od smrti moje zazovi mene. I zapovidi meni da dođem k tebi i stavi uza te, da sa svetim tvojim falim tebe u vike, vikah. Amen« (str. 238).	»Dušo Isukrstova, posveti me, tilo Isukrstovo, spasi me, krv Isukrstova, napoji me, voda iz boka Isukrstova, operi me, muka Isukrstova, objači me, o dobri Isuse, usliši me, među rane tvoje sakrij me, rastaviti se od tebe ne pripusti me, od neprijatelja duše i tila obrani me, na smrtnoj uri k tebi pozovni me, i k tebi u nebo dođi pripusti me da te ondi sa svimi anđelima i svetimi tvojimi falim i slavim na sve vike. Amen« (str. 124).

S obzirom na to da je Emerik Pavić zaslužan za tisak drugoga izdanja *Stazice* te da je za tisak priredio Lipovčičevo djelo namijenjeno franjevcima trećoredcima, koje je potom ubrojio u svoja djela, ali i na činjenicu da je Pavić i sam autor molitvenika *Putovanje duhovno*, koji je izišao u Pešti 1769., dakle, dvije godine nakon što je objavio *Stazicu*, odlučili smo Lipovčičev molitvenik usporediti s Pavićevim. Pritom smo uočili podudarnosti, počevši od gore navedena teksta. Naime, taj je tekst također sastavnica *Putovanja duhovnoga*, u kojem slijedi nakon uputa o tome kako se treba pričestiti:

»Dušo Isukrstova, posveti mene, tilo Isukrstovo, sahrani mene, krvi Isukrstova, napoji mene, vodo prsa Isukrstovi, operi mene, muko Isukrstova, pokripi mene, o dobri Isuse,

¹²⁵ *Isto*, str. 425.

¹²⁶ Mecićevu molitvu »Po pričeštenju« preuzeli smo iz: Z. ŠUNDALIĆ, *Studenac nebeski*, str. 238.

¹²⁷ U Lipovčičevu molitveniku tu molitvu, u nešto drukčijem obliku, nalazimo u okviru dijela naslovljena »Molitva prid svetom i slavnom misom« (str. 98–99).

uslišaj mene, među rane tvoje sakrij mene, ne dopusti meni odiliti se od tebe, od neprijatelja himbenog brani mene, na čas smrti moje zovi mene, i zapovidi meni doći k tebi da te ja sa svetima tvojima falim u vike vika. Amen» (str. 105–106).

No za razliku od Mecića i Muliha, koji su tom tekstu dali naslov, u Pavićevu i u Lipovčićevu molitveniku on nema naslova. Sadržajna podudarnost između Lipovčićeva i Pavića molitvenika postoji u dijelu poslije ispovijedi, kada autori upućuju na pokornički psalam, koji je u oba molitvenika uključen u naslov molitve kao »Pisma 102.«, nakon čega autori upućuju na molitvu »Slava ocu«. ¹²⁸

Jerolim Lipovčić <i>Stazica duhovna</i> »Posli ispovidi Pisma 102.«	Emerik Pavić <i>Putovanje duhovno</i> »Posli ispovidi. Reci ovu koja slidi Pismu 102.«
»Blagosovi, dušo moja, Gospodinu i sva, koja iznutarnja u meni jesu imenu svetomu njegovu. Blagosovi, dušo moja, Gospodinu i nemoj se zaboraviti sviju dobročinstva njegovi koji se smiluje svima nepravdama tvojima, koji ozdravlja sve bolesti tvoje, koji otkupljuje od izgubljenja život tvoj, koji kruni tebe u milosrđu i pomilovanju. Milostiv i milosrdan Gospodin, dugovoljan i veoma milosrdan, ne po grisi našima učinio jest nami, niti po nepravda naših vrati nama. Koliko je dalek istok od zapada, daleko je učinio nepravde naše. Kako se smiluje otac sinovom, smilovao se jest Gospodin boječim sebe, jer je on poznao slabost našu. Blagosovite Gospodinu svi anđeli njegovi, dvorani njegovi, koji činite volju njegovu. Blagosovite Gospodinu sva dila njegova, na svakome mistu vladanja njegova blagosovi, dušo moja, Gospodinu. Slava Ocu i Sinu i Duhu Svetome, kako je bilo u početak, sada i vazda i u vike vika. Amen« (str. 50–51).	»Blagosovi, dušo moja, Gospodina i sva, koja iznutarnja u meni jesu, ime sveto njegovo. Blagosovi, dušo moja, Gospodina i nemoj se zaboraviti sviju dobročinstva njegovih koji se smiluje svima nepravdam tvojima, koji ozdravlja sve bolesti tvoje, koji otkupljuje od izgubljenja život tvoj, koji kruni tebe u milosrđu i pomilovanju. Milostiv i milosrdan Gospodin, dugovoljan i veoma milosrdan, ne po grisi našima učinio jest nami, niti po nepravdama našima vratio je nama. Koliko je dalek istok od zapada, daleko je učinio nepravde naše. Kako se smiluje otac sinovom, smilovao se jest Gospodin boječim sebe, jer je poznao slabost našu. Blagosovite Gospodina svi anđeli njegovi, dvorani njegovi, koji činite volju njegovu. Blagosovite Gospodina sva dila njegova, na svakomu mistu vladanja njegovoga blagosovi, dušo moja, Gospodina. Slava Ocu i Sinu &c« (str. 93–94).

Nakon psalma, i u Pavićevu i u Lipovčićevu molitveniku, ispod općenitoga naslova »Molitva« slijedi sadržaj koji se u oba molitvenika podudara:

¹²⁸ Riječ je zapravo o Psalmu 103 (102) »Bog je ljubav«. Vidi: *Biblija. Stari i Novi zavjet*, str. 548–549.

Jerolim Lipovčić <i>Stazica duhovna</i> »Molitva«	Emerik Pavić <i>Putovanje duhovno</i> »Molitva«
»Svemogući i milostivi Bože, koga milosrđa nije broja i dobrote nesvršena jest kazna, primilotovnome veličanstvu tvome iz svega srca zafaljujem na prvelikoj dobroti tvojoj, koju si ukazao meni nevoljnome grišniku, da si tako milostivo grihe moje meni oprostio i milost tvoju meni udilio. Blagosovljeno neka bude božanstveno milotvorje tvoje i blagosovljena neka bude nedokučena ljubav poljubljenoga Sina tvoga, koja je njega navela na ovu laganu likariju, po kojoj se od griha naših možemo osloboditi, to jest prisveti sakramenat ispovidi učiniti i nama ostaviti. Zato sad ujedinivši sve zafalnosti koje su tebi od sviju spravo pokornih date, falim tebe i slavim od strane sviju stvorenja nebeskih, zemaljskih i paklenih sada i u vike vika. Amen« (str. 51–52).	»Svemogući i milostivi Bože, kojega milosrđa ne imade broja i dobrote neskončana jest kazna, primilotovnomu veličanstvu tvomu zafaljujem iz svega srca i pameti na prvelikoj dobroti tvojoj, koju si ukazao meni nevoljnomu grišniku, oprostivši mi tako milostivno grihe moje i udilivši mi stanje od milosti. Blagosovljeno budi božanstveno milotvorje tvoje, blagosovljena budi nedokučena ljubav Sina tvoga, koja ga je nagnula na ovu laganu likariju, po kojoj se od grija naši možemo osloboditi, to jest koji se je dostojao ovo pribлаго svetotajstvo od svete ispovidi narediti. Zato u ujedinjenju sviju koliki zafalnosti nebeskih, zemaljskih i podzemaljskih, slavu i zafaljenja tebi pridajem sada i po sve vike vika. Amen« (str. 94–95).

Podudarne su i molitve prije završetka pokore. U Lipovčićevu molitveniku tekst dolazi ispod naslova »Molitva prid dovršenje pokore«, a u Pavićevu ispod naslova »Molitva prid izvršenje pokore«.

Jerolim Lipovčić <i>Stazica duhovna</i> »Molitva prid dovršenje pokore«	Emerik Pavić <i>Putovanje duhovno</i> »Molitva prid izvršenje pokore«
»Budući, o primilostivi Bože, ja po mojim zločama i nepravdama tebi veliku učinio krivicu, zato evo pripravan jesam božanstvenoj tvojoj pravdi zadovoljiti onoliko koliko je moguće meni. Zato pokoru onu od ispovidnika od strane tvoje meni naredenu s velikim bogoljupstvom hoću dovršiti. Kamo srića da mogu s tolikim bogoljupstvom i ljubavju nju dovršiti, da ti mogu više ugoditi i na volju učiniti, nego sam te po grisi mojih uvrudio, što da dovršiti mogu združujem ovu pokoru moju, k dilima svetima poljubljenoga Sina tvoga, koja je za trideset i tri godine na svitu moleći, bdeći i posteći činio i u jedinstvu sviju oniju njegovi dila prikazujem tebi ovu pokoru moju. Pogledaj, dakle, primilostivi Oče, na mene najvećega dužnika tvoga, prid tvojim svetim nogama prostrta, nastojećega za nepravde tebi učinjene potpuno zadovoljiti i toliku meni dopusti kripost i milost da po volji tvojoj svetoj ovu pokoru mogu dovršiti« (str. 57–58).	»Budući pak ja, o primilostivi Bože, po mojima zločama i nepravdama tebi veliku učinio krivicu, zato evo sad sam pripravan pravdi tvojoj božanstvenoj zadovoljiti onoliko koliko je meni moguće. Rad toga ovu pokoru po ispovidniku od strane tvoje meni naredenu s najvećim i tebi ugodnim bogoljupstvom odlučujem svršiti. Ah, da mogu s tolikim bogoljupstvom i ljubavju nju svršiti, da ja tebi po njoj više ugodim i po volji učinim, nego sam te s grisi moji uvrudio. I ovo za dostignuti ujedinjujem ovu moju pokoru prisvetima dili poljubljenoga Sina tvoga, kojano je on za trijest i tri godine na svitu moleći, bdeći i posteći činio i u ujedinjenju sviju njegovih prisvetih dila prikazujem ti ovu molitvu i pokoru moju. Pogledaj, dakle, primilostivi Oče, na mene najvećega dužnika tvoga, prid tvojima svetima nogama prostrtog, nastojećeg za nepravde tebi učinjene potpuno zadovoljiti i dopusti mi kripost i milost da po svetoj volji tvojoj ovu pokoru mogu izvršiti« (str. 96–98).

Sadržaj koji u Lipovčićevu i u Pavićevu molitveniku dolazi nakon te molitve također se podudara. Nakon što su uputili recipijente da izvrše pokoru koju su dobili na ispovijedi, Lipovčić i Pavić uputili su ih na sljedeću molitvu:

Jerolim Lipovčić <i>Stazica duhovna</i>	Emerik Pavić <i>Putovanje duhovno</i>
»Prisveti Oče, ujedini svi svedoklike pokore koje su igda na slavu imena tvoga učinjene, prikazujem tebi ovu moju ispovid i zadovoljštinu, moleći te da nju po dostojanstvu muke poljubljenog Sina tvoga i po molitvi Blažene Dvice Marije i sviju sveti anđela, apostola, mučenika, ispovidnika i divica na slavu imena tvoga i na spasenje duše moje primiš. I što god je u meni manjkalo od pripravljenja, od pravoga skrušenja, od čiste ispovidi, to sve priporučujem prislatkome srcu jednorodnoga Sina tvoga Isukrsta, Gospodina našega, iz koga obilatosti svaki dug tebi se plaća da se po njemu sva pomanjkanja i linosti u primljenju ovoga svetoga sakramenta učinjene na vičnju slavu tvoju ispune i nadopune i poprave, i mene tako se dostoj odrišiti na nebesi kako me je namisnik tvoj po dopuštenju tvome odrišio na zemlji. Po Isukrstu Gospodinu našem. Amen« (str. 58–59).	»Prisveti Oče nebeski, evo ja ujedini ovu moju pokoru svima onima pokorama koje su igda na slavu imena tvoga učinjene, ujedini reko ovu moju ispovid i zadosta činjenje svima rečenima pokorama, moleći te da nji po dostojanstvu muke poljubljenoga Sina tvoga i po molitvi Blažene Dvice Marije i sviju sveti anđela, apostola, mučenika, ispovidnika i divica na slavu imena tvoga i na spasenje duše moje primiš. I što god je u meni manjkalo od pripravljenja, od pravog skrušenja, od čiste ispovidi, to sve priporučujem prislatkome srcu jednorodnoga Sina tvoga Isukrsta, Gospodina našega, iz koga obilati svaki dug tebi se plaća da se po njemu sva pomanjkanja i linosti u primanju ovoga priblagoga svetotajstva učinjene na vičnju slavu tvoju nadopune i poprave, i mene tako dostoj se odrišiti na nebesi kako me je tvoj namisnik po oblasti tvojoj odrišio na zemlji. Po Isukrstu Gospodinu našem. Amen« (str. 98–99).

Osim navedenih, još se mnogo molitava u Lipovčićevu i Pavićevu molitveniku podudara, primjerice molitva B. D. Marije, koja slijedi nakon njezinih litanija; molitva svetoga Josipa, koja u oba molitvenika dolazi nakon litanija sv. Josipa; molitve za majku i oca, molitva nakon litanija koje se odnose na Isusa.¹²⁹

Pri donošenju zaključka o tome koji je redovnik i što pri pisanju svoga molitvenika preuzeo iz molitvenika nekoga drugog autora, trebamo biti oprezni. Naime, uočenu podudarnost između Lipovčića, Mecića, Muliha i Pavića moramo sagledati u kontekstu činjenice da sadržaj molitvenika primarno određuju izvanknjiževne danosti, kako smo vidjeli, obred pričešćenja, ispovijed, oficij i sl. Osim toga, na osnovi uočene sličnosti između Lipovčića, Mecića i Muliha, uistinu je teško reći kojim se djelima objavljenim u 18. stoljeću prije *Stazice* Lipovčić mogao služiti. No činjenica je da između Lipovčićeva i Pavićeva molitvenika podudarnost postoji ne samo u više iznesenih primjera, koju su uvjetovali različiti obredi (ispovijed, pričešće), već je također nalazimo u privatnim oblicima molitve, primjerice u molitvi koja se upućuje svetom Mihovilu arkandelu, svetoj

¹²⁹ Molitva koja se odnosi na B. D. Mariju (Jerolim LIPOVČIĆ, str. 85; Emerik PAVIĆ, str. 137–138), koja se upućuje sv. Josipu (Jerolim LIPOVČIĆ, str. 123–124; Emerik PAVIĆ, str. 158–159), molitva za majku i oca (Jerolim LIPOVČIĆ, str. 203–204; Emerik PAVIĆ, str. 253), molitva kojom se hvali Isus (Jerolim LIPOVČIĆ, str. 189–190; Emerik PAVIĆ, str. 38–39).

Barbari. Kako bismo to potkrijepili, donosimo Lipovčičeve i Pavičeve tekstove koji se odnose na navedenoga sveca i sveticu:

<p>Jerolim Lipovčič <i>Stazica duhovna</i> »Molitva svetom Mihoilu arkandelu«</p>	<p>Emerik Pavić <i>Putovanje duhovno</i> »Molitva veoma draga s. Mihovilu, kako je on isti jednomu biskupu očitovao«</p>
<p>»Principe prislavni Mihoile, vojvoda vojska nebeskih, primitelju duša i svladaoce duhova zločestih, crkve božje i za Isukrsta čudnovati, velikog uzvišenja i kriposti upravitelju, sve nas k tebi vapijuće od svake protivštine oslobodi i u svakoj službi božjoj čini nas napridovati s tvojim plemenitim dostojanstvom i dostojnom molitvom« (str. 192).</p>	<p>»Principe prislavni Mihovile i vojvodo vojska nebeskih, primitelju duša i slavnodobitniče duhova zločestih, crkve božje i za Isukrsta čudnovati, velikog uzvišenja i kriposti upravitelju, sve nas k tebi vapijuće od svake protivštine oslobodi i u svakoj službi božjoj čini nas napridovati s tvojim plemenitim dostojanstvom i dostojnom molitvom« (str. 150).</p>
<p>Jerolim Lipovčič <i>Stazica duhovna</i> »Molitva«</p>	<p>Emerik Pavić <i>Putovanje duhovno</i> »Molitva«</p>
<p>»Svemogući vični Bože, koji za spasenje naravi čovičanske od velike ljubavi tvoje slavnoga Mihoila arkandela čudnovato jesi odredio, dopusti milostiv da po njegovoj spasonosnoj pomoći ovdje dostojimo se od sviju neprijatelja braniti potpuno i na čas smrti naše od sviju napasti osloboditi i tvome privisokom veličanstvu blaženo se po njemu prikazati po Isukrstu Gospodinu našem. Amen« (str. 192–193).</p>	<p>»Svemogući vični Bože, koji za spasenje naravi čovičanske od velike ljubavi tvoje svetoga Mihovila arkandela čudnovato jesi odredio, dopusti milostiv da po njegovoj spasonosnoj pomoći ovdje možemo se od sviju neprijatelja braniti potpuno, a na čas smrti naše od svih napasti osloboditi i tvomu privisokomu veličanstvu blaženo se po njemu prikazati. Po Gospodinu našem Isukrstu sinu tvomu, koji s tobom žive i kraljuje u jedinstvu duha svetoga Bog po sve vike vika. Amen« (str. 151).</p>
<p>Jerolim Lipovčič <i>Stazica duhovna</i> »Molitva svetoj Barbari«</p>	<p>Emerik Pavić <i>Putovanje duhovno</i> »Molitva s. Barbari D. i M.«</p>
<p>»Ukaži nama Gospodine, molimo te, tvoje milosrđe, koje si u svetoj divici i mučenici Barbari milostivo ukazao da po njezini molitva i dostojanstvu od nagle i nenadne smrti oslobodimo se i u dan smrti naše tvoje prisveto tilo i krv i svetu pomast spasonosno primimo i po istoj njezinoj molitvi od svake se zasidi neprijateljske obranimo i k tebi se s velikim veseljem privedemo. Po Isukrstu Gospodinu našem. Amen« (str. 193.).</p>	<p>»Ukaži nama Gospodine, molimo te, tvoje milosrđe, koje si u svetoj divici i mučenici Barbari milostivo ukazao da po njezini molitva i dostojanstvu od nagle i nenadne smrti oslobodimo se i u dan smrti naše tvoje prisveto tilo i krv i svetu pomast spasonosno primimo i po istoj molitvi od svake se zaside neprijateljske obranimo i k tebi s velikim veseljem privedeni budemo. Po Isukrstu Gospodinu našem. Amen« (str. 201–202).</p>

Podudarnostima između Lipovčićeva i Pavićeva molitvenika trebamo dodati i to da je Pavić, poput Lipovčića, predgovor svoga molitvenika uputio »Bogoljubnomu putniku«, da je svoje djelo podijelio na *stazice*, a nije isključeno da je to učinio potaknut naslovnom sintagmom Lipovčićeve molitvene knjižice. Također trebamo imati na umu da su između ta dva franjevac postojale i druge veze: Pavić i Lipovčić bili su subrača, profesori tijekom rada na Visokoj bogoslovnoj školi u Budimu, Pavić je zaslužan za izdanje *Stazice* 1767. godine, zatim djela za franjevce trećoredce, koje je Pavić ubrojio u svoja djela. Tomu također trebamo dodati podatak da je u spisu *Ramus viridantis olivae* Pavić ubrojio Lipovčića (»Hieronymus à Possegà«) među franjevce Provincije Bosne Srebrene, odnosno Provincije sv. Ivana Kapistrana, koji su se isticali učenošću, izdavanjem knjiga i školskim radom.¹³⁰ Sve navedeno pokazuje da je Pavić dobro poznao Lipovčićev rad pa je zbog toga moglo (lakše) doći do preuzimanja iz Lipovčićeva molitvenika. Vjerujemo, stoga, da nismo na krivom putu ako zaključimo da je Lipovčićev molitvenik služio Emeriku Paviću pri sastavljanju molitvenika *Putovanje duhovno*.

Zaključak

S obzirom na prilike u slavonskoj sredini 18. stoljeća, pripadnost Jerolima Lipovčića franjevačkom redu, odnosno njegovu pastoralnu službu, činjenicu da je molitvenik oblik pučke književnosti, ovdje promatrana *Stazica* trebala je privući neuki slavonski puk, a zatim ga poučiti ponajprije bogoljubnom životu, kao preduvjetu vječnoga života. Osim vjerske, *Stazica* je trebala dati svjetovnu poduku, primjerice onu iz zemljopisa, čime se i na njezinu primjeru potvrdila polifunkcionalnost koja se ostvaruje u molitvenicima.¹³¹ Vjerska poduka kao primarna namjena Lipovčićeva molitvenika iznesena je već u naslovu. Tu je namjenu Lipovčić zatim u predgovoru detaljno obrazložio, a onda je tomu prilagodio sadržaj (molitve, psalmi, oficiji, pjesme, katekizamski dijelovi, podatci iz života svetaca). Čitatelj se, uistinu rijetko, u molitvama zastrašuje paklenim mukama, zapravo, prevladava optimizam, odnosno vjera da će se na kraju ipak dospjeti u slavu kraljevstva nebeskoga.

Sadržaj molitava, osim jutra, večeri, određuju i druge situacije u kojima se nalazi vjernik, primjerice smrt (oca, majke, sretna smrt), neprijatelji, vatra, voda, glad itd. U oblikovanju sadržaja Lipovčić je računao s neobrazovanim recipijentima. Prema sadržaju se Lipovčić odnosio na za pučku književnost uobičajen, kompilacijski način pa je pri sastavljanju svoga molitvenika preuzimao iz molitveničkoga naslijeđa. S obzirom na to da Lipovčić nije konkretizirao izvore kojima se služio, pokušali smo analizom sadržaja, odnosno usporedbom njegova molitvenika s drugim molitvenicima, koji su objavljeni u 18. stoljeću prije njegove *Stazice*, utvrditi o kojim bi izvorima moglo biti riječi. Pritom smo uočili poveznice između Lipovčićeve *Stazice* i molitvenika *Cvitak pokorni* franjevca Šimuna Mecića te molitvenika *Bogoljubne pisme* isusovca Jurja Muliha. Uočene poveznice ipak nisu dovoljne da zaključimo kako se Lipovčić pri sastavljanju svoga molitvenika oslanjao upravo na Mecićev i Mulihev molitvenik. No u dosta se primjera utvrdila podudarnost, i

---

¹³⁰ Emerik PAVIĆ, *Ramus viridantis olivae*, str. 67–71.

¹³¹ Z. ŠUNDALIĆ, *Kroz slavonske libarice. Rasprave o nabožnoj književnosti u Slavoniji*, str. 70, 78.

sadržajna i kompozicijska, između Lipovčičeve *Stazice* i molitvenika *Putovanje duhovno* Emerika Pavića.

No od toga tko je i što od koga preuzeo svakako je važnija činjenica da su molitvenička djela odgovarala nastojanjima njihovih autora, koji su bili ujedinjeni u želji da u skladu s prilikama i potrebama vremena i molitveničkim štivom doprinesu odgoju puka, ponajprije onom vjerskom, ali i da mu pomognu pri životnim problemima. Upravo tim »Bogoljubnim putnicima« i Lipovčić je namijenio svoju *Stazicu duhovnu*.

Summary

STAZICA DUHOVNA OF THE FRANCISCAN JEROLIM LIPOVČIĆ IN THE CONTEXT OF 18TH CENTURY PRAYER LITERATURE

After the liberation of Slavonija from Ottomans in 1699 there was still a lot of work to do on the improvement of the living conditions of its inhabitants. Considering their pastoral work Franciscans were constantly trying to help the people of Slavonia. As educated people Franciscans persevered in teaching illiterate people of Slavonia which resulted in printing numerous religious publications. One of such Franciscans who made his contribution to these 18th century publications was also Jerolim Lipovčić from Požega. Aim of this paper is to present one segment of his work, specifically his book of prayers entitled Stazica duhovna (1767), because he received little attention from scholars and is usually only included in various biographies and bibliographies. Stazica duhovna is hence typologically determined, its content and composition analyzed, and compared with other 18th century books of prayers.

KEY WORDS: *Jerolim Lipovčić, Stazica duhovna, 18th century priests, 18th century books of prayers, prayer literature.*